

GRZEGORZ WÓJTOWICZ
ANNA WÓJTOWICZ

DLACZEGO NIE JESTEŚMY BOGACI?

Dystans gospodarki polskiej
do zachodnioeuropejskiej

WYDANIE II

 CEDEWU

**GRZEGORZ WÓJTOWICZ
ANNA WÓJTOWICZ**

DLACZEGO NIE JESTEŚMY BOGACI?

**Dystans gospodarki polskiej
do zachodnioeuropejskiej**

WYDANIE II

 CEDEWU

© 2009 Copyright do wydania polskiego CeDeWu Sp. z o.o.
oraz Grzegorz Wójtowicz & Anna Wójtowicz

Zabronione jest kopiowanie, przetwarzanie i rozpowszechnianie w jakimkolwiek celu oraz postaci bez pisemnej zgody Autorów i Wydawcy.

Wydawnictwo CeDeWu oraz Autorzy dołożyli wszelkich starań, aby treści zawarte w niniejszej publikacji były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak odpowiedzialności za ich wykorzystanie ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw autorskich oraz za skutki działań wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Zdjęcie (grafika) udostępnione dzięki:
Large group of people in the Poland flag 112524893 – Fotolia.com

Projekt okładki: Agnieszka Natalia Bury

DTP: CeDeWu Sp. z o.o.

Wydanie II, Warszawa 2019
ISBN 978-83-8102-218-7
EAN 9788381022187

Wydanie I elektroniczne, Warszawa 2020
ISBN 978-83-7941-299-0

Wydawca: CeDeWu Sp. z o.o.
00-680 Warszawa, ul. Żurawia 47/49
e-mail: cedewu@cedewu.pl

Redakcja wydawnictwa: (48 22) 374 90 20 lub 22

Księgarnia Ekonomiczna
00-680 Warszawa, ul. Żurawia 47
Tel.: (48 22) 396 15 00... 01

Księgarnia Internetowa
www.cedewu.pl

Made in Poland

*Żonie i Mamie
za wytrwałość*

Spis treści

Wprowadzenie 7

Rozdział 1.

Od powstania do upadku państwa 9

1. Porządek feudalny (1000-1250) 11
2. Modernizacja państwa (1250-1370) 15
3. W kierunku Rzeczypospolitej Szlacheckiej (1370-1470) ... 19
4. Złoty wiek (1470-1580)..... 23
5. Kłopoty w spichlerzu (1580-1655)..... 30
6. Kryzys państwa i gospodarki (1655-1720)..... 34
7. Spóźniony postęp (1720-1795) 38
8. Podsumowanie: Osiem wieków dawnej Polski 41

Rozdział 2.

Czasy porobiorowe 49

1. Koniec feudalizmu (1795-1870) 51
2. Początek kapitalizmu (1870-1914) 57
3. Pierwsza wojna światowa (1914-1918) 62
4. Podsumowanie: Gospodarka pod zaborami 64

Rozdział 3.

Druuga Rzeczpospolita	67
1. Odbudowa i ożywienie (1918-1929)	69
2. Wielki kryzys (1929-1935)	75
3. Interwencjonizm państwowy (1936-1939)	80
4. Druga wojna światowa (1939-1945)	83
5. Podsumowanie: Od wojny do wojny	85

Rozdział 4.

Polska Ludowa	89
1. Odbudowa i przebudowa (1945-1950)	91
2. Forsowne uprzemysłowienie (1950-1956)	96
3. Od „października” do „grudnia” (1956-1970)	100
4. Życie na kredyt (1971-1978)	106
5. Od kryzysu do krachu (1979-1989)	112
6. Podsumowanie: Kosztowny eksperyment	117

Rozdział 5.

Trzecia Rzeczpospolita	121
1. Rekonstrukcja gospodarki rynkowej (1989-1995)	123
2. W kierunku Unii Europejskiej (1996-2003)	127
3. Zmniejszanie dystansu (2004-2007)	131
4. Podsumowanie: Prawie dwadzieścia lat transformacji ...	136
5. Zamiast zakończenia	138
6. Postscriptum	142

Bibliografia	147
---------------------------	------------

Wprowadzenie

Dochód przypadający na mieszkańca Polski wynosi połowę dochodu, który statystyka odnotowuje dla mieszkańca Europy Zachodniej. Rodzi to oczywiste pytanie: dlaczego nie jesteśmy bogaci? W poszukiwaniu przyczyn tego stanu rzeczy trzeba spojrzeć na dzieje gospodarki. Innymi słowy, próba wyjaśnienia roli czynnika historycznego w ukształtowaniu obecnego poziomu rozwoju wydaje się być kluczem do odpowiedzi na postawione pytanie.

Interesuje nas porównanie gospodarki polskiej i zachodnioeuropejskiej.

Gospodarka Polski rozwijała się w zmieniających się granicach historycznych. Na przestrzeni tysiąclecia można doliczyć się około 180 zmian granic. Zmiany te dotyczyły obszarów w różnym stopniu związanych z państwem polskim. Niektóre obszary wchodziły w skład Polski na krótko lub były związane z nią dość luźno (na przykład, niektóre ziemie lenne). Mogą być więc pominięte w kalkulacjach dotyczących gospodarki dawnej Polski.

Gospodarka zachodnioeuropejska podlegała także burzliwym zmianom. Europa Zachodnia może być jednak zdefiniowana w jej obecnym kształcie politycznym jako terytorium obejmujące 29 krajów¹.

¹ Do Europy Zachodniej zostały zaliczone:

- Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Irlandia, Niderlandy, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy, a także
- Andora, Cypr, Islandia, Liechtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, San Marino oraz
- Gibraltar, Grenlandia, Man, Wyspy Normandzkie i Wyspy Owcze.

Porównując gospodarkę polską i zachodnioeuropejską posługujemy się dochodem na osobę. Miarę tę określamy jako produkt krajowy brutto (PKB) przypadający na mieszkańca. Jest to, jak wiadomo, podzielona przez liczbę mieszkańców produkcja w skali kraju, czyli suma wartości dodanej towarów i usług, które zostały wytworzone w okresie roku. Rozmiary PKB zależą od nakładów czynników produkcji (pracy, ziemi i kapitału) oraz ich produktywności (wydajności). Aby móc porównywać PKB w długim okresie, musi on być wyrażony w tej samej umownej jednostce. Jako reprezentatywną jednostkę przyjmujemy dolara amerykańskiego według jego siły nabywczej z 2007 roku.

Biorąc pod uwagę długi okres historyczny, będący przedmiotem analizy, trzeba od razu zaznaczyć, że prezentowane liczby należy traktować jako hipotetyczne. Dostępna literatura oraz przeprowadzone na jej podstawie obliczenia i własne szacunki pozwalają wyrazić przekonanie, że dane hipotetyczne mają walor wiarygodności. Nie oznacza to, że tworzą one zbiór nie podlegający dalszej weryfikacji. Rozwój historii gospodarczej i statystyki historycznej może bowiem zmodyfikować oceny co do przeszłości gospodarki polskiej i zachodnioeuropejskiej na kolejnych etapach przemian.

Opisując ewolucję gospodarki, dokonaliśmy dość szczegółowego wyodrębnienia faz jej rozwoju w kolejnych okresach. Fazy te różnią się wyraźnie, umożliwiając obserwację nowych zdarzeń, zjawisk i procesów w gospodarce dawnej Polski, czasach porozbiorowych, okresie wojen światowych i latach międzywojennych, w systemie nakazowo-rozdzielczym i w końcu w ostatnim okresie – reaktywowanej gospodarki rynkowej. Mamy nadzieję, że w takim ujęciu udało się wyjaśnić skomplikowane losy gospodarki w przeszłości, a także warunki skutecznego rozwoju w kolejnych dziesięcioleciach.

Rozdział 1

Od powstania do upadku państwa

Historia miała służyć także jako alibi dla naszego zacofania gospodarczego i cywilizacyjnego, które powstawało przez wieki. Ta ciągła „pogoń za Europą” nie mogła zostać uwieńczona tryumfem, skoro w doścignięciu Zachodu miały nam przeszkadzać skutki rozbiorów, stagnacja czasów saskich czy nawet, sięgając jeszcze głębiej, zwycięstwo kontrreformacji oraz lata „potopu”. Cywilizacyjne zacofanie „przedmurza chrześcijaństwa” usprawiedliwiano kolejnymi najazdami, które tak straszliwie niszczyły Rzeczpospolitą.

Janusz Tazbir, *Długi romans z muzą Klio*,
Warszawa 2007, s. 78

1. Porządek feudalny (1000-1250)

W IX-X wieku na ziemiach polskich ukształtowała się ponadplemienna wspólnota etniczna, w której decydującą rolę odegrała dynastia książęca dominująca wśród Polan. Doprowadziła ona do powstania organizacji państwowej określanej jako Polska lub państwo gnieźnieńskie. Pierwszy historyczny władca, książę Mieszko I, który objął władzę około 960 roku, włączył Polskę do chrześcijańskiej Europy i kręgu kultury zachodnioeuropejskiej. Dużą rolę w tym procesie odegrały przemiany gospodarcze dokonujące się we wczesnym średniowieczu. Umożliwiły one znaczny wzrost produkcji. Stało się to następstwem przejścia od gospodarki żarowej do dwupolowego systemu ornego. Podział pola na uprawne i odłogowe zapewnił wzrost plonów do około 4 kwintali z hektara. Towarzyszyły temu inne zmiany w agrotechnice (lepsze narzędzia, bronowanie, zaprzęg konny, utrzymywanie zapasów siana w zimie). Około 20% produkcji stanowiły nadwyżki ponad własną konsumpcję, co pozwalało wykonać zobowiązania na rzecz państwa, gromadzić więcej ziarna siewnego i nabywać narzędzia oraz inne produkty. Część osób nie musiała pracować w rolnictwie i mogła zająć się innymi funkcjami społecznymi, w tym związanymi z powstawaniem organizacji państwowej².

U schyłku X wieku chłopci stanowili zapewne około 95% ówczesnej społeczności, około 4% ludności można zaliczyć do rzemieśln

² Łowmiański H., *Początki Polski*, t. III, Warszawa 1967, s. 12.

ników, zaś około 1% do utrzymywanych przez dwór książęcy urzędników, duchownych i siły zbrojnej (drużyny).

Dzisiaj przyjmuje się, że w roku 1000 w całej Europie, w tym na ziemiach polskich, dochód na osobę był taki sam³. W przeliczeniu na dolary według ich siły nabywczej z 2007 roku wynosił około 590 dolarów (patrz Tabela 1.1, s. 43). Jest to niewątpliwie założenie upraszczające rzeczywistość, choć usprawiedliwione zapewne niewielkimi różnicami, które faktycznie występowały w rozwoju poszczególnych krajów. Na podstawie dość skąpych informacji (dotyczących zwłaszcza Włoch, Francji i Niemiec) jesteśmy skłonni zaryzykować twierdzenie, że dochód na osobę w Europie Zachodniej mógł wynosić około 690 dolarów. Zatem w roku 1000 relacja dochodu w Polsce do Europy Zachodniej wynosiłaby nie 100%, ale 85,5%. Sugerowałoby to pewne opóźnienie w rozwoju rolnictwa, rzemiosła i handlu na ziemiach polskich w stosunku do Europy Zachodniej. Tam ożywienie gospodarcze rozpoczęło się wcześniej (VIII-IX w.), w czasach Karola Wielkiego oraz szybciej ukształtował się porządek feudalny z wielką własnością ziemską i rentą feudalną świadczoną przez chłopów za użytkowanie ziemi⁴.

Przemiany ustrojowe w Polsce dokonały się w kolejnych stuleciach. Państwo Mieszka I umocnił jego syn Bolesław Chrobry, co symbolizowała korona królewska uzyskana w 1025 roku. Późniejszy kryzys państwa udało się przezwyciężyć Kazimierzowi Odnowicielowi około 1050 roku. Dopiero na początku XII wieku Bolesławowi Krzywoustemu powiodły się plany rekonstrukcji państwa w jego pierwotnych granicach. Aby zapobiec przyszłym kryzysom w swym testamencie podzielił państwo między synów, wyznaczając najstarszego na księcia seniora z siedzibą w Krakowie. Okazało się to niewystarczające do utrzymania jedności państwa. Doszło do dalszych podziałów na dzielnice, głównie na Śląsku oraz na Kujawach i Mazowszu. W 1202 roku było 5 księstw dzielnicowych,

³ Maddison A., *The World Economy: Historical Statistics*, Paris 2003, s. 262.

⁴ Szpak J., *Historia gospodarcza powszechna*, Warszawa 1999, s. 48-52.

w 1250 roku 9, a potem ich liczba urosła do 17 (1288). Rozbicie dzielnicowe osłabiało państwo. Wskutek wpływów zewnętrznych doszło do utraty Pomorza Zachodniego (1181) i Ziemi Lubuskiej (1253). Do walki z Prusami został sprowadzony Zakon Krzyżacki (1226), który w wyniku szybkiej ekspansji utworzył własne państwo. Kilkakrotnie doszło do zniszczeń w wyniku najazdów mongolskich (1241, 1259-1260, 1287-1288).

Początkowo państwo było traktowane jako majątek rodu książęcego podlegający dziedziczeniu. Ludność miała obowiązek świadczenia danin w naturze i różnych usług, a z czasem opłat pieniężnych. Uprawnienia władcy i obowiązki ludności tworzyły system prawa książęcego. Od połowy XI wieku zaczęła powstawać wielka własność ziemska. Kościół, możni oraz członkowie drużyny książęcej otrzymywali beneficja – nadania ziemi z chłopami jako poddaniymi. Stawali się panami feudalnymi. Ich uprawnienia określały immunitety, które upowszechniły się w XII wieku – prawo do danin i usług oraz prawo do sądenia poddanych. Książę zachowywał ziemię nie objętą nadaniami oraz szereg uprawnień o charakterze ekonomicznym (regaliów). Dalszych źródeł dochodów księciu i innym panom feudalnym dostarczyć miały zakładane wsie i miasta. Od początku XIII wieku pojawiła się fala emigrantów, głównie z krajów niemieckich. Organizowane przez nich osadnictwo, zwane kolonizacją na prawie niemieckim, doprowadziło do lokacji wielu wsi i miast, także nowych (na surowym korzeniu). Wsie i miasta podlegały panu feudalnemu, ale miały własny samorząd i sąd oraz zapewniały osadnikom wolność osobistą i ziemię pod warunkiem świadczenia renty feudalnej (w naturze i pieniądzu). Rozszerzał się zakres gospodarki pieniężnej.

Kolonizację na prawie niemieckim poprzedziła kolonizacja wewnętrzna, która zaczęła się na Śląsku na początku XIII wieku, a potem w innych dzielnicach. Kosztem puszczy i lasów zyskiwano nowe obszary dla rolnictwa. W drugiej połowie XIII wieku pojawiły się próby intensyfikacji upraw w drodze wprowadzenia trój-

polówki (pola ozime, jare i ugorujące). Wówczas też zaczęto zakładać młyny wodne.

Obok wsi, gdzie rozwijało się rzemiosło zaspokajające lokalne potrzeby oraz osad służebnych, które skupiały rzemieślników jednej specjalności pracujących na rzecz dworu, dość szybko rozwijała się wytwórczość rzemieślnicza w miastach. Początek dały podgrodzia, miejsca targowe i karczmy. W X wieku było około 25 takich ośrodków, zaś w XII wieku ich liczba doszła do 250⁵.

Rolnictwo i rzemiosło aktywizowały handel lokalny związany z powstającym ośrodkiem miejskim w promieniu około 20 km. Największe ośrodki uczestniczyły w handlu dalekim. Myto pobierane za przewóz i opłaty targowe stanowiły obciążenia, szczególnie uciążliwe w okresie rozbitcia dzielnicowego, gdy różni książęta prowadzili własną politykę handlową.

W sumie jednak rozwój gospodarczy nie przebiegał zbyt dynamicznie. Jego przyspieszenie miały dopiero przynieść rozwiązania techniczne stosowane w Europie Zachodniej, wprowadzane na ziemiach polskich wraz z postęпами kolonizacji na prawie niemieckim. Europa Zachodnia wyprzedzała inne obszary pod względem postępu technicznego w rolnictwie i rzemiośle, szybkiego rozwoju osadnictwa, a zwłaszcza miast, ekspansji w handlu międzynarodowym oraz zapoczątkowania rozwoju bankowości i kredytu.

Okolo 1250 roku poziom dochodu na osobę w Europie Zachodniej szacuje się na 970 dolarów (patrz Tabela 1.1, s. 43), podczas gdy na ziemiach polskich w wysokości 750 dolarów. Oznaczałoby to obniżenie relacji dochodu do 77,3% osiąganego przeciętnie w krajach zachodnioeuropejskich.

⁵ Wójtowicz G., *Trendy i ewolucja*, Warszawa 2006, s. 54.